

Gruber Enikő

A HATÁRON TÚLI MAGYAROKKAL KAPCSOLATOS LEGFONTOSABB KÉRDÉSEKRŐL

*On the most important issues concerning
Hungarians outside Hungary*

Határon túli magyarság a 21. században. Konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Szerkesztette: Bitskey Botond. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010.

2010. március 19-én, Budapesten, a Sándor-palotában lehetünk résztvevői annak a határon túli magyarokról szóló tanulmánykötet sajtóbemutatójának, mely egy konferenciasorozat lezárásaként született. Sólyom László, Magyarország köztársasági elnöke az első tanácskozást még 2006-ban indította el azzal a céllal, hogy minél jobban, és minél többen megismerkedhessenek az anyaország határain kívül élő magyarok sorsával, helyzetével, problémáival. Sólyom László a kötet előszavában arról ír, hogy azokra a kérdésekre szeretett volna választ kapni, milyen az adott határon túli közösség szociális, gazdasági, kulturális, oktatási helyzete, melyek az adott közösség intézmény- és társadalomépítésének főbb vonásai és hiányosságai, melyek a magyar támogatáspolitikai problémái, szükség van-e normatív finanszírozásra. Mindezekről a Kárpát-medence különböző területén élő szakemberek véleményét kérte ki, olyanokét, akik nemcsak tudományos módszerekkel vizsgálják a problémát, hanem mindennapi tapasztalataik alapján is átlátják az adott közösség helyzetét. 2006 és 2008 között öt konferenciát szerveztek, melyek egy-egy téma köré csoportosultak. Ilyen volt például az autonómia jelentősége, a nemzetstratégia jelene és jövője, a támogatáspolitikai, vagyis a felzárkóztatás lehetőségei, illetve az anyanyelvi értelmiség kinevelésének a fontossága. A kötetben megjelenő írások tehát a magyar nemzetpolitika szempontjából kiemelten fontos területek bemutatására törekszenek, illetve a helyzetfelmérésen túl egyfajta megoldás-koncepció felvázolásával is próbálkoznak.

A tanulmánykötet két összetevőből áll. A kötetben szereplő hét tanulmány mellett ugyanis a kiadvány tartalmaz egy cd-mellékletet is, amelyen megtalálhatóak a konferenciasorozattal kapcsolatos dokumentumok, az elhangzott elő-

adások írásos formátumai, az államfő határon túli magyarsággal kapcsolatos beszédei és interjúi, valamint információk Sólyom Lászlónak a szomszédos országokban, a kisebbségi magyar közösségek körében tett látogatásairól. A kötet a hét legfontosabb olyan előadást tartalmazza, amelyek a 21. század legfontosabb megoldásra váró problémáit vizsgálják és vázolják fel megoldáslehetőségeit. A szerzők politológusok, szociológusok, történészek, akik megpróbálják szakmai politikájukat érvényesíteni, és ezáltal egy megújult szemlélet alapjait lerakni. A kötet szerzői között találhatjuk Ablonczy Balázs, Bárdi Nándor, Bakk Miklós, Cserniczkó István, Csete Örs, Gyurgyík László, Horváth Gyula, Horváth István, Kiss Tamás, Lelkes Gábor, Misovitz Tibor, Öllös László, Papp Z. Attila, Setényi János és Szabómihály Gizella nevét.

A kötet első tanulmánya Ablonczy Balázs és Bárdi Nándor tollából származik, és a *Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő* címet kapta. A szerzők először is megpróbálják megfogalmazni a kisebbségben élő magyar nemzeti-ségű emberek problémáit, melyeket szerintük öt különböző adottságban lehet megragadni. Először is abban, hogy a magyar állam és a magyar nemzet határai a trianoni békeszerződés óta nem esnek egybe. A közép-európai magyar kisebbségi közösségek tehát egy politikai döntés és nem egy társadalomtörténeti folyamat révén jöttek létre, ám napjainkra regionális kisebbségi közösségekké váltak; saját azonosság tudattal rendelkeznek. A másik fontos, nem elhanyagolható tényező, hogy ezen közösségek népessége egyre csökken, ennek következtében társadalmi, gazdasági helyzetük folyamatosan gyengül, ami jövőjük bizonytalanságához vezet. A szerzőpáros mindemellett felhívja a figyelmet a magyar-magyar kapcsolat tisztázatlanságára is, amely állandó problémaforrást jelent, ugyanis legtöbbször különböző álláspontból tekintenek e kérdésre az anyaországi és a küllhoni magyarok képviselői. Ez nem meglepő, hiszen ebben a kérdésben még a politikai pártok között sem alakult ki konszenzus. Ötödikként Magyarország és a szomszédos államok viszonyát említik, amely nagyban hozzájárul a kisebbségi magyarok jelenlegi helyzetének kialakulásához. Nem mindegy, hogy az adott ország, melynek a kisebbségek állampolgárai, hogyan vélekedik nemzeti identitásuk létjogosultságáról. A tanulmány további részében arról olvashatunk, hogyan próbálja mindezeket értelmezni a kisebbségi magyar közösség, hogyan tekint erre a kérdésre Magyarország, és milyen a szomszédos országok magyarságpolitikája. Ablonczy Balázs és Bárdi Nándor felvázolja az utóbbi két évtizedben kialakult politikai és egyéni stratégiákat is, melyek segítségével megpróbálták javítani a határon túlra szakadt magyarok helyzetén. Ilyen a nemzeti kisebbségvédelem, a nemzeti integrációs politika, a nemzeti autonómia, illetve az európai uniós politikára alapozó jövőkép. A mindennapi életstratégiákat tekintve még két lehetőség kínálkozik: a Magyarországra való áttelepülés vagy a nemzetváltás. Mindkettő tömeges, de nem meghatározó je-

lenség volt az elmúlt két évtizedben. A Magyar Állam Alkotmányában külön bejegyzést találunk, mely szerint felelős a határain túl élő magyarok sorsáért, és köteles előmozdítani és ápolni a velük való kapcsolatot. Ennek megvalósulásáról, lehetőségeiről és módozatairól olvashatunk a továbbiakban, melyet aktualitása miatt a tanulmány egyik legfontosabb részének tekinthetünk. Végezetül egy több lépésből álló megoldás-koncepciót tárnak elénk a szerzők, melynek segítségével egy új és sokkal jobb identitáspolitikát alakíthatnánk ki.

A kötet második tanulmánya Bakk Miklós és Öllös László munkája; a politikai közösség és a kulturális identitás viszonyával foglalkozik Magyarországon és a szomszédos országok magyar kisebbségei körében. A nemzet fogalmának meghatározása helyett a nemzetépítés stratégiáit veszi górcső alá, és a nemzetpolitika feladatainak a feltárását tartja fontosnak. A törekvések négy dimenzióját különbözteti meg, melyek egymásra épülve tudnak csak érvényesülni. Ezek a hagyományos, a nemzet alatti, a határokon átnyúló, transzszuverenitást célzó és a védekező. A magyar állam és a határon túli magyarok viszonyára a nemzetpolitika mind a négy iránya kihat, ám mégis leginkább a határokon átnyúló és az állam alatti nemzetépítés dimenziójában jelenik meg közvetlenül mindaz, amit magyarságpolitikának nevezhetünk. Magyarország, a szomszédos államok és az ott élő magyar nemzetrészek kapcsolatrendszerében a kulturális és a politikai dimenzió egybetartása az egyik meghatározó elem. A 21. század több vonatkozásban is változtatott a két fél közötti viszonyon, így új stratégiák alkalmazására nyílt lehetőség. A tanulmány külön alfejezetben tárgyalja a magyar kisebbségek és az európai regionalizmus kérdését, végigtekintve a romániai, a szlovákiai, a szerbiai, a horvátországi, a kárpátaljai és a szlovéniai magyarság helyzetén, majd konklúzióként felsorolja, hogy mik azok a feltételek, melyek elengedhetetlenek a szomszédos államokban élő magyar kisebbségi közösségek és Magyarország közötti stabil kapcsolat létrejöttéhez és fenntartásához.

A Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció fejezet, mely Gyurgyik László, Horvát István és Kiss Tamás kutatásait mutatja be, szociológiai szempontból közelíti meg a tárgyalt kérdéskört. Ez az egyik legérdekesebb tanulmány, ugyanis itt számadatokkal és grafikonokkal próbálták szemléltetni a leírtakat a szerzők, így vizuálisan is hatással vannak ránk az olvasottak. Mivel a demográfiai vizsgálat egyik alapfeltétele, hogy a vizsgált népességet pontosan körülírják, a tanulmány legelőször is arra a kérdésre próbál válaszolni, hogy ki is számít magyarnak. Ennek a megválaszolására egy modellt hoz segítségül, mely három lehetséges kritériumot kínál fel. Ezek a származás, vagyis akinek a felmenői magyarok, az önbesorolás, aki magyarnak vallja magát¹, illetve a nyelvi-

¹ Ez visszavezethető Ernest Renan híres tételére, miszerint a nemzet nem más, mint nemzetközi népszavazás.

kulturális készségek. A három kritérium a határon túli magyarság esetében többször átfedi egymást, ugyanakkor vannak csoportok, melyek a három kritérium metszéspontján kívül találhatóak. A demográfiai elemzés az erdélyi, a szlovákiai, a vajdasági és a kárpátaljai magyarság vizsgálatával foglalkozik. Kitér a magyar népesség számának és arányának alakulására, a migrációs és természetes népmozgalmi folyamatokra, az etnokulturális reprodukcióra, a kisebbségi magyar közösségeket érintő demográfiai folyamatokra, a társadalmi pozíciókra, és külön fejezetként tárgyalja a magyar nyelvű cigányok identitásának és társadalmi pozíciójának a helyzetét. Ez a tanulmány is, mint az összes, következtetésekkel és ajánlásokkal zárul, melyek megpróbálnak egyfajta lehetséges irányt mutatni az előrelépéshez.

Manapság egyik legfontosabb kérdés a határon túli magyarok körében, hogy van-e lehetőség az anyanyelven való oktatásra. Az sem mindegy, hogy mindez milyen színvonalú, és milyen szintig valósul meg. Ahhoz ugyanis, hogy a határon túli magyarok megszilárdítsák helyzetüket, mind politikai, gazdasági vagy kulturális téren szükség van magyar értelmiségi rétegre. Ennek a kitermeléséhez viszont magyar tannyelvű oktatásra. Csete Örs, Papp Z. Attila és Setényi János a Kárpát-medencei magyar oktatás helyzetét próbálja felmérni tanulmányában, melynek első fele az oktatást meghatározó feltételeket tekinti át, majd a nemzeti-kulturális identitás átadásának feladatát elemzi, végül pedig kitér az oktatással kapcsolatos globális feladatok felvázolására és a szomszédos államokon belüli trendek helyzetére is.

A kötetben helyet kapott egy nyelvpolitikával és nyelvtervezéssel kapcsolatos tanulmány is, amely a határon túli magyar közösségek jövőjének úgyszintén az egyik legfontosabb kérdésköre. A beszélt nyelv ugyanis nagyban hozzájárul az identitás kialakításához, és későbbi megerősítéséhez. Nem hiába idézik még ma is Kazinczy híres mondását, miszerint nyelvében él a nemzet. Csernicskó István és Szabómihály Gizella kísérelte meg feltárni és bemutatni számunka a magyar kisebbségi nyelvpolitikák helyzetét a szomszédos országokban. A magyar kisebbséggel rendelkező Kárpát-medencei országok ugyanis csatlakoztak a releváns nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumokhoz, ami azt jelenti, hogy vállalták a minimális kisebbségi nyelvi, nyelvhasználati jogok biztosítását, ugyanakkor abban eltérő tendencia mutatkozik, hogy egyes országok miként is építették ezt be saját jogrendszerükbe. A kisebbségi magyar közösségek fennmaradásához viszont elengedhetetlen követelmény a nyelvmegtartás, hiszen a nyelvcsere sok esetben egyben identitásváltást is eredményez. Ennek érdekében fontos a magyar nyelv pozíciójának megerősítése, és nem szabad megengedni, hogy kiszoruljon a közszférából, és csak a magánszférára redukálódjon. Ezekről, és ehhez hasonló problémafelvetésről olvashatunk e tanulmányban, mely külön kitér a terminológiai kérdések tisztázására, a jogi helyzetre, a nyelvtervezési feladatokra és az oktatáspolitikai jövőbeli teendőire is.

Bárdi Nándor és Misovicz Tibor célja az volt, hogy összegezzék a határon túli magyarok támogatására vonatkozó tapasztalatokat, áttekintsék a célkitűzéseket és a feladatokat, illetve hogy felvázoljanak néhány alapelvet és fejlesztési jövőképet. Elsősorban a támogatási rendszer működésével foglalkoznak. Áttekintik az elmúlt két évtizedet, rendszerezik és újrafogalmazzák a támogatáspolitikai funkcióját, majd javaslatot tesznek a rendszer továbbfejlesztésére. Az átgondolást több ok is indokolja. Elsősorban az, hogy a határon túli magyarság nagy része az Európai Unióba került vagy belátható időn belül kerülni fog, míg a kárpátaljai magyarság hosszú távon a schengeni határokon kívül marad. Ezért a legsürgősebben megoldandó problémának az ottani magyarok határátlépesi problémája tekinthető, hiszen ők csak vízummal jöhetnek Magyarországra. Mindemellett természetesen a támogatási eszközök tekintetében is másmilyen kategóriába sorolhatók, ugyanúgy, ahogy a vajdasági magyarok is, akik még nem tartoznak az Európai Unióhoz. Az évek során területileg változtak a migrációs trendek, illetve a nyelvhasználat lehetőségei is, melyek szintén befolyásolják a megítélt támogatás mértékét. Az utóbbi két évtized támogatáspolitikája a kisebbségi magyar intézményrendszer kiépítésére irányult. Ez jórészt infrastrukturális beruházás volt, illetve tudásbeviteli programokból és intézmény-működtetésből állt. A magyar támogatáspolitikának a jövőben is arra kell törekednie, hogy segítse a kisebbségben élő magyarok kulturális, nyelvi, oktatási igényeit kiszolgáló intézményrendszereket, viszont a régiók fejlettségének javításához a magyarországi támogatáspolitikai sajnos nem rendelkezik elegendő forrással, így ilyen téren nem tud hozzájárulni a határon túli magyarság előbbre jutásához.

Horváth Gyula és Lelkes Gábor tanulmányának címe: *Területi kohézió a Kárpát-medencében: trendek és teendők*. Mivel e térségre az általános elmaradottság jellemző, mert a gazdasági változások, melyek az utóbbi években végbementek, a magyar közösségeket kedvezőtlenül érintették, szükség lenne egy kohéziós erőre, mely összefogná e területeket, és segítené működésüket. A Kárpát-medencében ugyanis az eltérő politikai-gazdasági környezetnek köszönhetően igen erőteljesen szegmentált, egymástól függetlenül működő részpiacokra bomló gazdaság alakult ki. A részpiacokra szakadást napjainkban tovább fokozza, hogy az egyes országok az euroatlanti integrációs folyamat különböző fázisainál tartanak. Az integrációs folyamat előrehaladtával a részpiacok kapcsolattrendszere valószínűleg javul majd, azonban Kárpátalja és Vajdaság esetében hosszabb távon kell számolni a problémák fennmaradásával. Az eltérő fejlettségi fok azonban nem csak gátló és hátráltató tényező lehet, hanem ellenkezőleg. A gazdaságilag fejlettebb térségek ugyanis munkaerőigényük révén dinamizálhatják a szomszédos országok munkaerőpiacát. A tanulmány szerzők sorra veszik a szomszédos régiókat, a rájuk jellemző különböző tendenciákkal, és megpróbálnak valamiféle útmutatót szolgáltatni a jövőbeli tervekhez.

A tanulmánykötet, mint ahogy láthatjuk, igen széles skálán próbálja vizsgálni a határon túli magyarok helyzetét. Kitér minden olyan kérdéskörre, amely bármi módon, de befolyásolja az ott élő emberek identitását. A helyzetfelmérésen túl megpróbál egyfajta útmutatóul is szolgálni, ezért minden tanulmány végén ott a lehetséges irányelv, melynek alkalmazásával egy új és jobb mederbe terelődhetne az anyaországon kívül élő magyar emberek élete. Már maga a konferencia ötlete is dicséretet érdemlő kezdeményezés, a tanulmánykötet megjelentetése viszont még egy ennél is jelentősebb, hiszen általa sokkal több emberhez jutnak el ezek a gondolatok, és reméljük, minél több tervezet meg is valósul.